

BEKE JUDIT*

AGRÁRPOLITIKAI TAPASZTALATOK: DÁNIA ÉS MAGYARORSZÁG AGRÁRGAZDASÁGI EREDMÉNYEINEK ÖSSZEHASONLÍTÁSA

Az EU területének jelentős részét (mintegy 45%-át) mezőgazdasági művelés alatt álló területek borítják. A földhasználat és a gazdálkodás alapvetően több célú: az élelmiszer-termelés és a mezőgazdasági termékek előállítása mellett az EU mezőgazdasági szektora biztosítja a vidék fennmaradását, a tájgazdálkodást, életteret, munkalehetőséget, pihenőhelyet biztosít, valamint idegenforgalmi szolgáltatásokat is nyújt. Ezek a szempontok képezik az alapjait az európai agrár-modellnek, a multifunkcionális mezőgazdaság érvényesülésének.

A Közös Agrárpolitika olyan európai modell kialakítását tűzte ki célul, amely az európai társadalom igényeinek megfelelő biztonságos, jó minőségű, versenyképes termékeket és élelmiszereket állít elő, és ezzel egy időben biztosítja a környezet védelmét, a fenntartható gazdálkodást, támogatásokat nyújt a gazdálkodóknak a megélhetéshez, illetve összetett feladataik ellátásához. A KAP reformjai révén az Európai Unió igyekszik a világtendenciáknak megfelelő módon a támogatásokat csökkenti és egyre inkább elválasztani a termeléstől, a támogatásokat „zöld dobozos” támogatások formájában eljuttatni a termelőkhöz. (Az európai modellel ellentétben az USA a támogatások mértékét egyre magasabbra emeli, versenytorzító támogatási rendszert tart fent.)

Célom, hogy a két kiválasztott tagállam, Dánia és Magyarország agrárpolitikájának és agárgazdaságának működését és tapasztalataik főbb szempontjait összehasonlítsam és bemutassam a 2007 és 2013 közötti időszak célkitűzéseit és dilemmáit, vizsgáljam, hogy vajon mit mond számunkra egy másik ország gyakorlata, miben rejlenek a sikerek és a kudarok.

DÁNIA ÉS MAGYARORSZÁG AGRÁRPOLITIKÁJA, AGRÁRGAZDASÁGI EREDMÉNYEI

Dániában a mezőgazdaság meghatározó szerepet tölt be. Az ország mezőgazdasága nagyon mélyen gyökerező tradíciókra épül, emellett a szektort a legmodernebb és a technikailag legfejlettebbek között tartják számon a világon. A dán mezőgazdaság alapja a tudásalapú gazdaság, a növénytermesztésben például GPS helymeghatározó rendszereket alkalmaznak, az állattenyésztésben teljesen gépesített, ember nélküli rendszerek működnek, az információ-technológia a vidéki élet szerves részévé vált. A dán mezőgazdaság által előállított termékmennyiség az összlakosság közel háromszorosának igényét elégíti ki, ezen felül kulturális hatása valamint a földrajzi látkép-

* BGF Külkereskedelmi Főiskolai Kar, Nemzetközi Gazdálkodás Intézet, képzésvezető.

re gyakorolt hatása révén is fontos szerepet tölt be az ország életében. A gazdák magasan képzett szakemberek, akik a hatékonyságot állatjóléti intézkedések¹ figyelembevételével mellett érik el, kis- és nagyüzemekben egyaránt friss, kiváló minőségű termékek előállítására töreksenek. A versenyképesség egyik feltétele a megfelelő tudásmenedzsment, a rendszeres képzés és továbbképzés. A dánok az 1950-es évek végétől folyamatosan hatékonyra, versenyképesre alakították gazdaságukat. A dán sikerek kulcsa az, hogy a gazdák már több mint 100 éve szövetkezetekbe tömörültek, összefogással, új fejlesztések és új technológiák révén versenyképes árakat tudtak kialakítani így a világpiacon sikereket értek el. Az állatjólét, a minőség és a jóízű, friss élelmiszerek kiemelt szerepet kapnak Dániában. A gazdaságtól a fogyasztóig a termékeket szigorúan ellenőrzik, a kiváló minőséget garantálják.

A kellemes, mezőgazdasági termelésre alkalmas éghajlat és a tengerek közelsége biztonságos, mindig friss élelmiszerek előállítását biztosítja. Dánia területének kétharmad része áll művelés alatt, a mintegy 48 000 gazdaság átlagos mérete 54 hektár. A termelésbe vont területek nagysága 2008-ban megközelíti a 2,699 millió hektárt.

A magyar gazdaságban a mezőgazdaság szerepe lényegesebb, mint az EU sok más országában. Magyarországon a mezőgazdaság szerepe tradicionálisan kulcsfontosságú, a mezőgazdaság a legnagyobb területhasználó Magyarországon. Az ország 9,3 millió hektáros teljes területének 83%-a alkalmas a talaj termőképességétől függően mezőgazdasági és erdészeti tevékenység folytatására. Mezőgazdasági tevékenység az ország területének 65%-án, 5,8 millió hektáron folyik, ebből 48,5% szántóföld, 11,5% rét, legelő, 3,1% szőlő és gyümölcsös. Az összterület 19,1%-át erdők borítják, 1,02%-án halastavak és nádasok találhatóak. A mezőgazdasági területek 54,8%-án gazdálkodó szervezetek tevékenykednek, míg 45,2%-án családi gazdaságok. A gazdaságok átlagos mérete kb. 26 hektár, számuk 155 000. Az erdészet szerepe is jelentős – 1,98 millió hektárnyi erdős terület 41%-a magántulajdonban van, 58%-a állami tulajdonban, 1%-a közösségi tulajdonban van [7].

Dánia és Magyarország 2008. évi néhány jellemző adatát az 1. és a 2. táblázat mutatja be.

Dánia földrajzi, gazdasági és kulturális adottságaiban nagymértékben különbözik Magyarországtól, bár sok hasonló vonás is megfigyelhető. Jelentősen eltér a két ország fejlődése, történeti sajátosságai, csatlakozási tapasztalatai és a csatlakozást követő folyamatok. Bár Magyarország éghajlati adottságai, termőterülete kiváló, de a kihasználtság nem megfelelő, szemben Dániával, ahol a termőterületek adottságai valamelyest kedvezőtlenebbek, mégis szövetkezeti összefogással, a különböző támogatások igénybevételével, fejlett technológiával jelentős eredményeket érnek el. A dán műszaki fejlődés már a XVII. századtól rohamosan megindult, hazánk azonban még most is küzd a technikai fejlesztések hiányával és a tőkehiánnyal. Míg Dániában a megtermelt jövedelem és a megfelelő támogatás biztosítja az újratemelést és az ehhez szükséges egyre fejlettebb eszközöket, addig nálunk a támogatások nem megfelelő szintje azt eredményezi, hogy a gazdálkodók veszteséget termelnek.

Dániában a gazdaságok száma csökken, viszont az egyes gazdaságok mérete növekszik, míg a kis családi gazdaságok fokozatosan eltűnnek [Int 20]. A dán gazdálkodók fokozatosan olyan tevékenységekre térnek át, amelyek egyféle üzemszerkezetre,

¹ Az állatjóléti „mozgalom” az élet tisztelésének elvéből indul ki annak belátásával, hogy a haszonállatok többek, mint csupán termelő eszközök. Kíméletes bánásmód illeti meg őket, amely méltó az adott társadalomhoz. Az ezt célzó rendszabályokat hívjuk állatjóléti előírásoknak.

illetve munkamódszerre korlátozódnak. Az ilyen nagyfokú specializáció megnövekedett termelékenységhez vezetett. Mérethatékonyság szempontjából az 55 hektár átlagos méret kedvező. Az EU-27-ben az átlagos méret csak 19 ha, Magyarországon 26 ha, Szlovákiában 200 ha. Ezzel szemben az USA-ban 2000 hektár az átlagos méret.

1. táblázat
Dánia és Magyarország 2008. évi néhány jellemző adata¹

Megnevezés	Dánia	Magyarország	EU-27
Népesség (millió fő)	5,48	10,35	496 200 000
Népsűrűség (fő/km ²)	126	109	115
Terület (km ²)	43 094*	93 030	4 325 675
Megművelt terület (millió ha)	2,69	5,8	183,3
Megművelt terület aránya (%)	66	65	46
Mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya (%)	3,1	5,5	5
GDP per capita (PPP, USD/fő)	37 200	19 300	28 100
Mezőgazdasági vállalkozások száma (ezer)	52	155,4	14,4
Gazdaságok átlagos mérete (ha)	55	26	19

* Grönland és a Feröer-szigetek nélkül.

2. táblázat
Dánia és Magyarország 2008. évi néhány mezőgazdasági adata²

Megnevezés	Dánia	Magyarország
Mezőgazdasági művelés alá vont terület (ha)	2,6 millió	5,8 millió
Szántó (%)	55	48,5
Rét, legelő (%)	17	11,5
Erdészeti tevékenységek (%)	33	19,1
Szőlő, gyümölcs (%)	0,4	3,1
Egy kocáról leválasztató malacok (db)	13	6
Sertés (db)	13 723 000	3 870 000
Baromfi (db)	16 700 000	29 866 000
Szarvasmarha (db)	1 566 000	700 000
Hal, akvakultúra (%)	5	1,02
Biogazdálkodás (%)	7	0,5
Önellátási fok (%)	300	120
Mezőgazdasági termékek exportja (teljes export %-a)	21	7,2

1 Forrás: [Int. 17], [Int. 20] és KSH.

2 Forrás: [Int. 2], [Int. 17], [Int. 20].

Növekedett a biogazdaságok száma: az összes gazdaság több, mint 7%-án folyik biogazdálkodás. 2003-ban kb. 3500 biogazdaság volt Dániában, mely az összes gazdaság közel a 7,2%-át tette ki. 2002-ben a biogazdaságok 147 000 hektáron gazdálkodtak, ez az összes mezőgazdasági földterület 5,54%-a. A biogazdaságok 25%-a marhatartó, 14%-a sertésenyésztő, a tojástermelés 15%-a folyik biogazdaságokban, míg a növénytermesztéssel foglalkozó gazdák aránya a biogazdaságokon belül hozzávetőlegesen 20% körül alakul. Ezzel Dánia az EU országaiban az első öt között szerepel. Az elmúlt tizenöt évben jelentősen nőtt a biogazdaságok száma az Európai Unióban is. 1985 és 2002 között a bioüzemek területe és száma a 15-tagú Unióban 100 000 hektárról, illetve 6300 üzemről 4,4 millió hektárra, illetve 150 000 üzemre emelkedett, ez az összes mezőgazdasági terület arányában 0,1%-ról 3,3%-ra való növekedésnek felelt meg. Olaszország és Ausztria fordítja a legnagyobb mezőgazdasági területű biogazdálkodásra (mindkettőé 8%), őket követik az észak-európai államok (Finnország: Dánia és Svédország 7%, Egyesült Királyság 4%, Németország 3%). Magyarországon ökológiai gazdálkodás a területek kevesebb, mint 0,5%-án folyik. [Int. 16 és Int. 19]

Dánia önellátási foka 300%, ami azt jelenti, hogy jelentős a saját fogyasztói igényen felüli mennyiség, és ezért jelentős a mezőgazdasági termékek exportja: sajt, sertéshús, halat, vaj, gabonaféléket szállítanak a világ minden pontjára. A mezőgazdaság és az élelmiszer-feldolgozó ágazat a teljes dán export 21%-át teszi ki.

A nyersanyagtermeléstől kezdve a feldolgozáson, csomagoláson és egyéb kapcsolódó szolgáltatásokon keresztül az értékesítésig Dánia legnagyobb gazdasági ágazata az élelmiszer- és italgyártás.

A dán termék- és élelmiszerbiztonság színvonala világelső, a termékek jó hírnevének alapja az, hogy minden termékpályát alaposan kidolgozott iránymutatások szabályozzák. Az tökéletes dokumentáltság, precizitás és a hatékony ellenőrzés elősegíti a betegségek, szermaradványok alacsony szinten tartását [Int 3]. Dániában – az EU-ban elsőként – 1994-ben vezették be a szalmonella elleni küzdelem nemzeti ellenőrzési programját¹. A dán Élelmiszerbiztonsági Rendszer két legfontosabb területe a szalmonella és szermaradványok vizsgálata, amelynek eredményeképpen jelentős mértékben csökkent az állatokban és emberekben előforduló szalmonella fertőzések gyakorisága. Minden vágóállatot húsvizsgálatnak vetnek alá a levágást megelőzően, illetve azt követően is. Csak a vizsgálati eredmények meglétét követően nyilváníthatják emberi fogyasztásra alkalmasnak a levágott állatot. Az egyes állatbetegségek felbukkanása esetén lehetőség van arra, hogy a járvány kiteréséért felelős gócpontot visszakeressék, és így azonosítani tudják a fertőző állatot. Dániában – 2006-ban – a marhahúsban csak 0,3%, baromfiban 1,9% szalmonellát tudtak kimutatni (a szalmonella importált húskok esetében akár a 15%-ot is elérheti). Dániában a növényeket és a növényi termékeket is hasonló szabályoknak megfelelően állítják elő [Int 16].

1 A zoonózisokról szóló 2160/2003. rendelet meghatározza, hogy a tagállamoknak minimálisan milyen ütemben kell csökkenteniük a szalmonella-fertőzöttség szintjét az állományokban. Azokban az országokban, ahol az előző évben 10% alatti volt az előfordulás, 10%-os, ahol 10-19% volt, ott 20%-os, ahol 20-39% volt, ott 30%-os, és ahol magasabb volt a fertőzöttségi szint 40%-nál, ott 40%-os csökkentést ír elő a rendelet 2008-ig. Minderre a szalmonella-csökkentési programra 2007. elejéig kell benyújtani a tagállamoknak a végrehajtási terveket. Végül célként az Unió azt tűzte ki, hogy a fertőzöttségi szintet 2% alá kell szorítani rövid időn belül.

A dán szövetkezeti társulás világviszonylatban is rendkívül sikeres. Az EU 27 tag-államában a szövetkezetek változatos formái alakultak ki, ezek közül az északi országokban (Dánia, Svédország, Finnország, Írország) működnek nagyméretű, integrált, specializált szövetkezetek.

A dán modellre jellemző, hogy több gazdaság végez el valamilyen gazdasági műveletet, amely a tagok tevékenységét segíti, vállalkozási sikereit javítja, de a gazdaságok egymástól függetlenek maradnak. A tag és a szövetkezet között kettős kapcsolat alakult ki - a tag a szövetkezet tulajdonostársa, ugyanakkor üzletfélként használja a szövetkezet szolgáltatásait, élvez a vele járó előnyöket. A dán farmerek, élelmiszer feldolgozó-, értékesítő- és szolgáltató szövetkezetek nemzetközileg is elismertek és sikeresek [Int 11].

A szövetkezetek által elfogadott termékeknek általában igen jelentős piaci részesedésük van. A szövetkezeti intézmények fejlesztési projektek terén szorosan együttműködik magánvállalatokkal, hiszen a szövetkezetek költségvetéséből jelentős hányad fejlesztésre és kutatásra fordítható, és a szövetkezeti rendszernek köszönhetően a kutatás eredményeit szinte azonnal át lehet ültetni a gazdaságok és feldolgozóüzemek napi gyakorlatába, amelyek aztán a feldolgozó-ipar által támasztott követelményeknek megfelelően koordinálhatók [Int 19].

Dániához képest Magyarország hátrányos helyzetben van a horizontális és vertikális szövetkezések és az önszerveződés tekintetében is. A szövetkezések alacsony szintje ideológiai okokra vezethető vissza még évekkel a rendszerváltás után is. A gazdálkodók nem akarnak szövetkezni, még akkor sem, ha ez enyhítené értékesítési problémáikat, hatékonyságukat, versenyképességüket és jövedelmezőségüket.

A dán modellnek sajátossága a tulajdonjog. A farmer tulajdonosa a földnek, és a farmer tulajdonosa az élelmiszer-feldolgozóknak. A szövetkezet Dániában érdekközösség (intézmény), egyben a tagsági viszonyból következően stratégiai, és a menedzseri funkcióból következően operatív tevékenységet végez egyszerre. Tevékenységi kötetést jelent (minden társulásnak egyféle célja van), oszthatatlan közös vagyon jellemzi, magas piaci részesedés, valamint technikai színvonal és műszaki fejlesztés teszi lehetővé sikeres működését.

Dániában földet csak egyén birtokolhat, nincs olyan gazdaság, ahol több gazda együtt birtokolja és műveli a földet. A gazdák piaci keretek között eredményesebben tudnak tevékenykedni, ha tevékenységüket koordinálják, ezáltal nagyobb kapacitás kihasználtságot érnek el, a legjobb technológiákat tudják alkalmazni, kedvezőbb költséggazdálkodást érhetnek el, értékesítési lehetőségeik növekednek, kockázatuk mérséklődik. A dán típusú szövetkezet azonos érdekű tagok csoportosulása, a tagok tulajdonosi jogaikat választott testületek (menedzsment) által gyakorolják, az egyes tagok a közvetlen irányításban nem vesznek részt [Int 11].

A versenyképesség fontos tényezője a földbirtok politika. A dán törvények szigorúan védik a családi birtokot – csak az a magánszemély lehet földtulajdonos, aki helyben adózó lakos, rendelkezik a dán mezőgazdasági oktatási rendszerben megszerzhető – nemzetközileg magas elismertséget jelentő – „zöld bizonyítvánnyal”, vagyis rendelkezik megfelelő szakirányú végzettséggel és gyakorlattal.

Magyarország mezőgazdaságának problémái az elmúlt időszak agrárpolitikájának ellentmondásaiban gyökereznek. A rendszerváltás politikai folyamat volt, a gazdasági racionalitás másodlagos szerepet játszott, nem alakult ki egységes agrárstratégia, ami segíthette volna az EU-hoz való csatlakozást. Jellemző Magyarországon a földtulajdon elaprózódása, ami kettősséghez, duális farmszerkezet kialakulásához vezetett. Egyrészt létrejött kb. 5 ezer az állami gazdaságok és szövetkezetek utódszervezeteiként

működő nagyüzem, amelyek a földterületek 40%-át használják, mellettük 30 ezer családi gazdaság működik, kb. 180 ezer kisüzem és kb. 700 000 háztartás 2-3 hektár földdel. Az új földtulajdonosok vagy saját földjeiket művelik vagy magánvállalkozóként bérelt földterületeken gazdálkodik. Ez a struktúra a hatékonyság és versenyképesség szempontjából rendkívül kedvezőtlen. A nagyüzemek igyekeznek alkalmazkodni az új feltételekhez, kevésbé törődve a vidék speciális igényeivel, a munkanélküliséggel, míg a kisebb gazdaságok inkább az egészségesebb biotermékek, hungarikumok, kertészeti termékek és gyógynövények termelését tartják fontosnak.

Dániában a mezőgazdasági termelés közvetlenül és közvetett módon kb. 200 000 embernek biztosít munkát, ami a teljes munkaidőben foglalkoztatottak számának kb. 8%-a. A mezőgazdaságban (ideértve a prémésállat-tenyésztést, a kertészetet és az erdészetet is) a munkaerő 3%-a, mintegy 96 000 fő dolgozott. Az ország nyugati részében a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya elérte a teljes mezőgazdasági munkaerő 5-7%-át is. A feldolgozó üzemekben 52 000 főt foglalkoztatnak, a szállítók és egyéb szolgáltatók további 64 000 főt alkalmaznak. A gazdaságok túlnyomó többsége magántulajdonban van, 91% családi tulajdonban, a többi alapítványi vagy önkormányzati tulajdonú [Int 3].

A magyarországi helyzetet jellemzi, hogy míg az 50-es években a foglalkoztatottak 52%-a dolgozott a mezőgazdaságban, a rendszerváltás idejére számuk 12%-ra csökkent, 2003-ra pedig mindössze 6,2%-ra [FEHÉR, 2001.]. A tendencia a mai napig folytatódik, a mezőgazdaságban dolgozók száma folyamatosan tovább csökken a szerkezetváltás, a gazdaságok számának csökkenése és a koncentráció következtében [5]. A KSH adatai szerint 2008-ban a mezőgazdaság és az erdészet 171 000 embernek biztosít munkát. Az arányaiban magas agrárnépesség számára a mezőgazdaság nem nyújt megélhetést. A vidékfejlesztés célja éppen a leszakadó, periférián élő vidéki térségek segítése.

A dán mezőgazdaság működését az EU agrárpolitikája jelentős mértékben befolyásolja. A PSE alapján számolva a támogatási rendszerekből 1992-ben Dánia 19 milliárd korona többletbevételhez jutott, a farmerek jövedelmének több mint negyed része közvetlen EU támogatás. A KAP¹ reformok erős pozitív hatást gyakorolnak az exportorientált dán mezőgazdaságra.

Dánia a termeléstől való teljes elválasztást (decoupling)² alkalmazza, viszont ahogy több más tagországban is, a támogatások kifizetése részben a termeléshez kötött maradt,

1 A közös agrárpolitika (KAP) célja, hogy a mezőgazdasági termelők számára kielégítő életszínvonalat biztosítson, a fogyasztókat méltányos áron kapható, minőségi élelmiszerekkel lássa el, és szavatolja a vidéki kulturális örökség védelmét. Az agrárpolitikát az a törekvés formálta, hogy eleget tegyen a társadalom változó igényeinek, így keretében egyre hangsúlyosabb szerepet kapott az élelmiszer-biztonság, a környezetvédelem, a legkedvezőbb ár/minőség arány, valamint a mezőgazdaságnak, mint az üzemanyaggá alakítható termények forrásának újfajta megközelítése.

2 A közös agrárpolitika 2003. évi reformja alkalmával bevezetett termeléstől leválasztott támogatások a közvetlen kifizetések és a termelés közötti kapcsolat megszüntetését jelentik. A reform előtt a mezőgazdasági termelők csak bizonyos termékek termelése esetén voltak jogosultak közvetlen kifizetésekre. A közvetlen kifizetések felvétele következtésképp befolyásolta bizonyos növények termesztésének vagy bizonyos állatfajok tenyésztésének jövedelmezőségét, és ennél fogva hatott a mezőgazdasági termelők gazdasági döntéseire. A termeléstől leválasztott kifizetések a mezőgazdasági termelők jövedelmét támogatják a termelés típusától függetlenül. A mezőgazdasági üzemek egységes támogatása, amely független a termeléstől, általános elvként egy adott termékhez kapcsolódó valamennyi korábbi közvetlen kifizetést helyettesíti. A konkrét termékek folyamatos termelésére vonatkozó kötelezettség eltörlésével a termeléstől leválasztott támogatás nagyobb szabadságot biztosít a mezőgazdasági termelőknek a piaci keresletnek

különösen a szarvasmarha és juh ágazatban (70 illetve 50%-ban termeléshez kötött). A részlegesen termeléshez kötött támogatások ideiglenes fennmaradását indokolhatják gazdasági és környezetvédelmi szempontok, az a célkitűzés, hogy ezeket a termelési típusokat fenntarthatassák, és hogy megakadályozzák a területek elhanyagolását.

A 2007-13-as költségvetési periódusra 4 tengelyes modell¹ formájában új vidékfejlesztési támogatási rendszer alakult ki, így jelentősen megnőtt a vidékfejlesztésre fordítható támogatások összege. Az egyszerűsítés elve az egy alap, egy program, egységes finanszírozás és egyszerűsített adminisztráció formájában valósult meg. Dániában a Leadert a vidékfejlesztés 3. pillére tartalmazza, költségvetésének kétharmad részét fedezi.

Dánia 2013 után a KAP keretein belül további liberalizációt tervez és fokozottabb piaci orientációt szeretne megvalósítani, amely további gazdasági növekedéssel jár együtt és megfelel a fogyasztók és a piac igényeinek. A tervek között szerepel az ártámogatások, az exporttámogatások és a termelési kvóták további csökkentése. Célul tűzték ki az Egységes Támogatási Rendszer teljes leválasztását a termelésről. Mivel a Közös Agrárpolitikával kapcsolatos adminisztrációs feladatok komoly terhet jelentenek a gazdálkodók és a tagországok számára, Dániában is van igény a KAP egyszerűsítésére, a bürokrácia csökkentésére, és az átláthatóság növelésére.

Magyarország 2004-től az EU tagja, élvezve az egységes belső piac és a közösségi politikák előnyeit. 1990-től a magyar mezőgazdaság a Phare-program kedvezményezettje volt. 1999-től a SAPARD-program indításáról döntött az EU, és ennek keretében Magyarország 2000-től vehetett igénybe támogatásokat, az EU tagság kezdetéig, illetve a tagság első 3 évében. A SAPARD célja a mezőgazdaság és a vidék fejlesztése, a közös agrárpolitikára való felkészülés segítése azáltal, hogy elősegíti a jogszabályok átvételét és a fenntartható versenyképes agrárgazdaság kialakítását, valamint segít a Strukturális Alapok fogadására való felkészülésben. A 2000 és 2006 közötti időszakra el kellett készíteni az országos mezőgazdasági és vidékfejlesztési tervet, követve a KAP célkitűzéseit. A csatlakozást megelőző időszakban késett a KAP bevezetéséhez szükséges intézményrendszer kialakítása, a jövedelem-támogatások pedig nem szolgálták a versenyképesség és a hatékonyság növelését.

Szükséges a belső piacra történő teljes beilleszkedés, a közvetlen támogatások átvétele, a támogatási rendszert egyszerűsítő SAPS alkalmazása és a piaci intervenció. A moduláció és a kölcsönös megfeleltetés alkalmazása később lesz kötelező. Magyarország a közös költségvetésből az első pillérhez tartozó kifizetéseket kisebb részesedésben kapja, mint az EU-15 országai. A közvetlen támogatásokból Magyarország

megfelelő. A közös agrárpolitika 2003-as reformja általános szabályként bevezette a közvetlen kifizetések termeléstől való teljes leválasztását. Azonban a Tanács által meghatározott keretben a tagállamok dönthetnek úgy, hogy bizonyos mértékig újra összekapcsolják néhány közvetlen kifizetésüket.

¹ Az új vidékfejlesztési politikában fontos változás az, hogy jelentősen növekszik a vidékfejlesztési támogatások összege, s a vidékfejlesztési politika végleg elvált a strukturális alapoktól, és létrejött az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA). Az Alap a vidékfejlesztés közösségi szinten meghatározott három célkitűzés megvalósításához járul hozzá: a mezőgazdaság és az erdészet versenyképességének növelése, a természet és a vidéki tájak állapotának javítása, a földhasználat eszközén keresztül és az életminőség javítása, valamint a gazdasági tevékenység diverzifikálásának elősegítése a rurális területeken. Az EMVA forrásai kiegészítik a nemzeti, regionális és helyi szintű fellépést, és hozzájárulnak a közösségi prioritások megvalósulásához. Egy negyedik, ún. „Leader-tengely” a Leader közösségi kezdeményezések kapcsán szerzett tapasztalatokat kívánja kamatoztatni. Ez a tengely a vidékfejlesztés célját szolgáló, alulról építkező helyi kezdeményezések megvalósítási lehetőségeit vázolja fel.

a csatlakozási tárgyalások eredményeképpen 10 év átmeneti idő után részesül teljes mértékben, amit az ország saját költségvetéséből egészít ki (*top up*). A közös költségvetésből történő finanszírozás mértéke évről évre nő, 2009 után a saját kiegészítő támogatás mértéke fokozatosan csökken majd 2013-tól megszűnik [Int 12]

Az EU az újonnan csatlakozó országok számára biztosítja valamennyi támogatás teljes körű bevezetését, de csak átmeneti időszak alatt. A magyar termelőkre átmenet nélkül alkalmazható támogatások az exporttámogatások, az intervenciók felvásárlási árak és a kivonási támogatások (bor, zöldség, gyümölcs). Mivel Magyarország az egyszerűsített területalapú kifizetést választotta, ezért a kvótarendszert csak az ehhez kapcsolódó nemzeti támogatás igénybevitelénél veszik figyelembe. Magyarország teljes jogú tagként részesül a vidékfejlesztési támogatásokból, ugyanazokat a támogatási mértékeket alkalmazhatja, mint az EU összes többi tagállama. 2007 és 2013 között az összes vidékfejlesztési támogatás az EMVA Alapból történik (felváltja az EMOGA orientációs és garancia alapját). Magyarország teljes joggal részesül a beruházási támogatásokból is. A csatlakozás idején, 2004-ben, három éves átmeneti ideig lehetőség volt a már futó nemzeti támogatások továbbvitelére, de a KAP szabályaival ellentétes támogatásokat a tagság harmadik évéig meg kellett szüntetni.

Magyarországon a SAPS-ról az SPS-re minél gördülékenyebben kell áttérni. Meg kell teremteni az átállás társadalmi elfogadhatóságát, igazságossá és átláthatóvá kell tenni, csökkenteni kell az adminisztrációs terheket és a jogviták számát. Az EU-15 országaiban az adott ország sajátosságait figyelembe véve saját modellt alakíthattak ki (regionális, történelmi vagy hibrid modellt). A 2004-ben csatlakozók (NEU), így Magyarország is az Európai Bizottság engedélyével átmeneti SAPS *top up* rendszert vezethettek be, ezt 2009-ig alkalmazhatják, illetve kezdeményezhetik 2013-ig történő meghosszabbítását [Int 12]. Az SPS magyarországi bevezetése sokáig vita tárgyát képezte, majd a kormányzat a 2009-es bevezetés mellett döntött.)

ÖSSZEFOGLALÁS, A MAGYAR AGRÁRPOLITIKA SZÁMÁRA HASZNOSÍTHATÓ TAPASZTALATOK

Célom két kiválasztott – egy régi (Dánia) és egy új (Magyarország) tagország – mezőgazdasági és vidékfejlesztési adottságainak összehasonlítása volt. Az Európai Unió új multifunkcionális szemléletet követő agrárreformja az élelmiszer-termelés növelését tűzi ki célul, és fejlesztő típusú KAP-reformot hajt végre, amelynek lényege a gazdaság, a környezet, a táj és a vidéki társadalom egyensúlyának megőrzése, valamint a piaci jelzésekhez való kedvezőbb alkalmazkodás feltételeinek kidolgozása.

A magyar mezőgazdaság és vidékfejlesztés nagy lehetőségek előtt áll. Az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program (ÚMVP) keretében 2007 és 2013 között hazánk mintegy 1300 Mrd HUF támogatás felhasználására jogosult, amely teljes egészében a mezőgazdaság és a vidék fejlesztésére fordítható. Az EU célkitűzései, az erősödő gazdasági, társadalmi változások valamint a világgazdasági folyamatok a mezőgazdálkodás, a vidékfejlesztés és a természetvédelem egységes stratégiájának és rendszereinek kidolgozását, az európai mezőgazdasági politika környezeti és regionális irányú nyitását sürgeti. Az EU-15 országaiban a KAP hatására erős modernizációs, koncentrációs folyamatok indultak el, nagymértékű vertikális integráció alakult ki, az ágazat fejlődését jelentős beruházások segítették, valamint nagy hangsúlyt fektettek kutatásra és fejlesztésre, továbbképzésekre. Az agrárpolitika fontos részét képezte a multifunkcionális mezőgazdaság kiépítése, amelyben a gazdák (családi gazdaságok és szövetkezeti tagok) is fontos szerepet játszottak.

SWOT elemzés – Dánia

ERŐSSÉGEK	GYENGESÉGEK
<ul style="list-style-type: none"> • Jó agrár-ökológiai adottságok • Megfelelő klíma, éves szinten egyenletesen eloszló csapadék mennyiség • Az ország területének közel 65%-a áll művelés alatt • Önellátási fok 300% • Kimagasló teljesítőképességű fajták és termelési feltételek mellett fellelhetők a hagyományos fajták és termelés-technikai eljárások is • Halászat és akvakultúra jelentős • Halexport • A szakképzési háttér biztosított • Kiemelkedő tudásmenedzsment • Élelmiszerbiztonság színvonala világelső (alapos dokumentáltság, precizitás és a hatékony ellenőrzés) • Vertikális integráció, hatékony, jövedelmező termelés • Szövetkezetek jelenléte • Tőkeerős gazdaságok • Kielégítő információáramlás • Földbirtok politika, tulajdonviszonyok: • Civil szervezetek (LAG) szerepe • Jelentős összegek kutatás-fejlesztésre • A gazdálkodók támogatottsága 99% • Uniói források hatékony felhasználása • Dinamikus hibrid modell • Decoupling • Gazdálkodás a piaci jelzések alapján, nem a támogatások mértéke szerint • Termékpályák mentén együttműködés és érdekazonosság • Értékesítési is biztonság 	<ul style="list-style-type: none"> • KAP adminisztráció költséges • A vidéki népesség kedvezőtlen összetételű • A vállalkozók és gazdálkodók többsége férfi • A specializáció az állatállomány számának növekedéséhez, de a fajták számának csökkenéséhez vezet • Mérethatékonyság kicsi • Drága munkaerő • Környezetvédelmi előírások miatt többletköltségek • Nagy energiafelhasználás miatt magas árak
LEHETŐSÉGEK	VESZÉLYEK
<ul style="list-style-type: none"> • Akvakultúra, halgazdaságok új lehetőségei • Multifunkcionalitás, fejlődés a fenntarthatóság irányába • Új piaci lehetőségek, a harmadik világ országainak támogatása • Alternatív földhasználat felértékelődése • Biomassza termelés, megújuló energiaforrások használata előtérbe kerül • Biodiverzitás megőrzése • Tőkebefektetések, technológia fejlesztése, innováció • Megnövekedett hozzáadott értékű, kiváló minőségű élelmiszerek • Gyenge termőképességű területeken biomassza termelés, turizmus, rekreációs lehetőségek kiaknázása, erdei kiránduló és pihenőhelyek kialakítása, pozitív externáliák biztosítása • Biogazdálkodás térhódítása • A nők vállalkozásokban betöltött szerepének fokozása, továbbképzésük, foglalkoztatásuk mértékének növelése • Az Európai Unió bővülése 	<ul style="list-style-type: none"> • Gabonát olcsóbban előállító országokkal verseny • Az Európai Unió bővülése • Növekvő globális verseny • A környezet minőségének romlása, negatív externális hatások • Klímavizonyok változása • Hagományos, természetközeli termelési módszerek eltűnése • Halállomány csökkenése

SWOT elemzés – Magyarország

<p style="text-align: center;">ERŐSSÉGEK</p> <ul style="list-style-type: none"> • Területének nagy része alkalmas mezőgazdasági hasznosításra, • Kimagasló teljesítőképességű fajták és termelési feltételek, (gyümölcsök, szarvasmarha, juh, tuzok, stb.) • Hagyományos fajták és termelés-technikai eljárások is • Önellátási fok 120% • Környezeti terhelés viszonylag alacsony • Szellemi háttere magas színvonalú, • Felsőfokú végzettségű, mezőgazdasági, idegenforgalmi, pedagógiai, vadász/erdész szakemberek • Jó természetföldrajzi adottságok a turizmushoz, álló- és folyóvizek, termálvízvagyon • Kulturális értékek, hagyományok, idegenforgalom és az egészséges életmód vonzóerő • A vidéki társadalom aktivitása fokozódik 	<p style="text-align: center;">GYENGESÉGEK</p> <ul style="list-style-type: none"> • Földtulajdon és a földhasználat elkülönülése, előnytelen, elaprózott birtokstruktúra, a földhasználat nem hatékony • Kevés árutermelő versenyképes egyéni gazdaság, • Hiányosak az egyéni gazdálkodók szakmai ismeretei, • Kevésbé fejlett vidéki infrastruktúra, kistelepülések mezőgazdasági termeléstől való függőség • A vállalkozások alacsony hozzáadott értéket állítanak elő • Tőkehiány a kis- és középvállalkozásoknál • Elmaradó átlagkeresetek, elégtelen információáramlás a munkaerőpiaci szereplők között • Munkahelyteremtő beruházások alacsony szintje • Vállalkozások közötti együttműködési készség hiánya jellemző • Nem a piaci jelzések, hanem a támogatások mértéke alapján döntenek a termelésről
<p style="text-align: center;">LEHETŐSÉGEK</p> <ul style="list-style-type: none"> • Növekvő élelmiszerkereslet • Minőség és a hozzáadott érték növelése • Tevékenységek diverzifikálása • Biogazdálkodás előtérbe kerülése • Földhasználat racionalizálása • Egyedi termékek, specifikumok, hungarikumok előállításra, extenzív termelésre alkalmas termőhelyek, • Megújuló energiahordozók előállításának és használatának fejlesztése • Kedvezőtlen adottságú területeken történő gazdálkodás támogatása, • Képzőintézmények, képzési programok fejlesztése, mezőgazdasági ismeretek korszerűsítése • Az együttműködés erősítése a munkaadók és az oktatási intézmények között • Vidéki foglalkoztatás bővítése, a tevékenységek diverzifikálása • Emberi erőforrás-fejlesztés • 2009-től áttérés az SPS-re • Növekvő pályázati források • Gazdakör szerepének erősítése, termelési fórumok létrehozása • Gyógy-idegenforgalmi turizmus fejlesztése, foglalkoztatottság emelése • Vidéki örökség megőrzése 	<p style="text-align: center;">VESZÉLYEK</p> <ul style="list-style-type: none"> • Búza, kukorica kivétele az intervenciós rendszerből • Kistermelés jövedelemszerző képessége csökken • Duális farmszerkezet • Termelés elaprózódása, megalapozatlan termelési módszerek és technológiai intézkedések • A kétkörös KAP finanszírozás • Művelés megszűnése miatti környezetkárosodás • Korszerűsítések hiányában piacvesztés • Technikai, technológiai fejlesztések elmaradása, • Alacsony hatékonysága, jövedelmezősége • Fejletlen vidéki infrastruktúra • Saját erő hiánya miatt csökkenhet a pályázati támogatások száma • A képzett munkaerő kivándorlása, a fiatalok elvándorlása, vidéki térségek elnéptelenedése • Kedvezőtlen demográfiai folyamatok • Vidék elszegényedése • Élelmiszer-kereskedelemben a multinacionális vállalatok térhódítása • Mezőgazdasági területek minőségének romlása • Éghajlatváltozás

A NEU (EU-10) országok, így Magyarország is, történelmileg és fejlettségi szempontok következtében megkésve csatlakoztak az Európai Unióhoz. A félévszázados lemaradás miatt a versenyképesség és a hatékonyság messze elmarad az EU-15 országaihoz képest.

A dán példa a magyar agrárpolitika számára hasznosítható tapasztalatokkal szolgál: Ha a magyar vidék és agrárium érdekeit szem előtt tartó agrárfejlesztést kívánunk megvalósítani, akkor a dán példát követve nekünk is a többfunkciós gazdálkodási modellnek megfelelő megoldásokat kell keresnünk, jó minőségű, biztonságos,

szermaradványoktól mentes élelmiszereket és alapanyagokat kell előállítanunk, és nagyobb figyelmet kell fordítanunk a második, vidékfejlesztési pillér nyújtotta lehetőségekre.

Az ŰMVP első tengelyének célkitűzése alapján növelni kell a minőséget és a hozzáadott értéket a mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban egyaránt. Magyarország termőhelyi adottságai kiváló minőségű termékek előállítását teszi lehetővé. A dán példát követve a precizitásnak, a minőségi munkavégzésnek és a hatékony ellenőrzésnek nálunk is elengedhetetlenül fontos szerepet kell biztosítani.

E nagyléptékű stratégiaváltáshoz azonban olyan ismeretekre, tudásra, szellemi infrastruktúrára van szükség, amely lehetővé teszi a környezet- és tájgazdálkodás régi-új rendszereinek széles körű elterjesztését, a mezőgazdálkodás természetvédelmi, állatjóléti és élelmiszerbiztonsági szempontú, minőségi átalakítását. Fontos szerepet játszik a korszerűsítés, az innováció (ld. pl. zárt rendszerű, ember nélküli sertés telepek). Információ hiányában a gazdálkodók lehetőségeikkel és hosszú távú érdekeikkel nincsenek tisztában.

Magyarország mezőgazdaságának problémái az elmúlt időszak agrárpolitikájának ellentmondásaiban gyökereznek. A rendszerváltás politikai folyamat volt, a gazdasági racionalitás másodlagos szerepet játszott, nem alakult ki egységes agrárstratégia, ami segíthette volna az EU-hoz való csatlakozást.

A magyar mezőgazdaság szabályozási, finanszírozási, szerkezetváltási problémákkal küzd. A rendszerváltást követően a legtöbb termelőszövetkezet és állami gazdaság tönkrement vagy átalakult. Ezek a nagyüzemek vállalati formában működtek, a tulajdonosokat bémunkásként foglalkoztatták, vállalkozói önállóságuk nem volt. A nagyüzem biztosított a környék lakóinak munkalehetőséget, így felszámolásuk tömeges munkanélküliséget eredményezett. A volt termelőszövetkezetekből alakult társaságokra jellemző, hogy tagjaik nyugdíjasok, illetve egyre több az elvándorló. A magyar szövetkezetekben a választott vezetőség és a menedzsment azonos, a vállalati szemléletmód erősebb, mint az esélyegyenlőséget biztosító modellek (pl. a dán modell) esetében, ahol az önálló gazdálkodó és a szolgáltató az alaptevékenység eredményességének előmozdítása érdekében szövetkezik egymással. A privatizáció problémákhoz vezetett (duális farmszerkezet kialakulása, a földek elaprózódása). A termelő nem rendelkezik valós piaci információkkal, piaci kockázat terheli, a termékpálya-szakaszok egymástól elkülönülnek, így megdrágul és eladhatatlanná válik a termék vagy a végtermék.

Hiányzik a nemzeti konszenzuson alapuló operatív agrárstratégia, amit minden gazdasági szereplő elfogadhatónak tartana, és a különböző gazdaságtípusok sajátosságaihoz alkalmazkodna. Egyre inkább felértékelődik a kisközösségek szerepe, a vidék felzárkóztatása, az infrastruktúra fejlesztése és a tudás szerepének fontossága, a vidéki lakosság alternatív jövedelemszerzési esélyeinek kiaknázása. Magyarország támogatásra szorul a környezetvédelem, területfejlesztés és az infrastruktúra területén, valamint támogatásra szorul a legtöbb vidéki régióknak.

Ez a finanszírozási rendszer az újonnan belépő tagországoknak veszteséget okoz, hiszen ők már a csatlakozás előtt is rosszabb jövedelmezőségi pozícióban voltak, a mezőgazdaság potenciáljuk alatt teljesítettek. A keleti piacok elvesztése és a fokozódó piaci verseny, a növekvő input költségek a kis és közepes gazdaságok helyzetét megnehezítik.

Az Európai Unióban a KAP továbbra is számos megoldatlan problémával küzd, ezért további reformokra lehet számítani. Erősíteni kell a piaci orientációt, növelni kell a termelői jövedelmeket, csökkenteni kell az adminisztrációs költségeket, be kell

tartani a nemzetközi kötelezettségeket, mindezekhez alkalmas eszköztárra és intézményrendszerre van szükség. A világgazdaság fejlődése és a globalizáció nagy hatással van a mezőgazdaságra. Napjaink egyik kihívása ezekre a változásokra a megfelelő válaszok megtalálása.

IRODALOMJEGYZÉK

- FEHÉR I. (2001): Európai uniós ismeretek. SZIE, Gödöllő: Európai Tanulmányok Központja, 231. p.
- A felülvizsgálat következményei. In: Magyar mezőgazdaság. 63. évf. 13. szám, 2008. március 26. 7. p.
- Indokolt az SPS jövő évi bevezetése. In: Magyar mezőgazdaság, 63. évf. 27. szám, 2008. július 2. 18. p.
- KAP állapotfelmérése. Brüsszel nem enged. In: Az Európai Unió Agrárgazdasága. 13. évf. 2008. 5. szám. 10. p.
- TANKA E.: Az EU vidékfejlesztési politikája ma és a jövő évtizedben. In: A falu. XXII. évf. 2007. tél 4. szám, 63–74. p.
- Nemzeti Vidékfejlesztési Terv az EMOGA Garanciarészleg Intézkedéseire Magyarországon Végleges változat Budapest, 2004. július 19.
- Ministry of Agriculture and Rural Development New Hungary Rural Development Strategic Plan (2007-2013). Budapest January, 2007.
- [Int. 1]: Agrár- és Vidékfejlesztési Operatív Program (AVOP) (2004-2006) (Munkaközi, nem végleges anyag!) Budapest 2002. október 15. <http://www.fvm.hu/doc/upload/200408/avoprovid.pdf>
- [Int. 2]: Ministry of Agriculture and Rural Development New Hungary Rural Development Strategic Plan (2007-2013) Budapest January, 2007.
- [Int. 3]: Mezőgazdaság. <http://www.danishfood.um.dk/hu/menu/News/New+organic+research.html>
- [Int. 4]: FAZEKAS ZS., NEMES G.: Egyszerűbb és átláthatóbb: az EU 2007-2013 időtartamra tervezett vidékfejlesztési politikája. www.pointernet.pds.hu/ujsagok/agraagazat/2005-ev/05/agrarg-02.html
- [Int. 5]: Leader+. <http://ec.europa.eu/agriculture/rur/leaderplus/memberstates/denmark.htm>
- [Int. 6]: CAP in 27 Member States. <http://www.rlg.nl/cap/denmark.html>
- [Int. 7]: Comparative analysis. CAP Implementation in the EU-27 Member States. <http://www.rlg.nl/cap/analysis.html>
- [Int. 8]: Magyar Gazdakörök és Gazdaszövetkezetek Szövetsége [http://www.gazdakorok.hu/documents/Ficsor%20%C1d%E1m%20\(SPS\)07-07-18.doc](http://www.gazdakorok.hu/documents/Ficsor%20%C1d%E1m%20(SPS)07-07-18.doc)
- [Int. 9]: A Danish view on agricultural reform <http://www.euronews.net/en/article/18/04/2008/a-danish-view-on-agricultural-reform>
- [Int. 10]: Gazdaság. [http://www.ambbudapest.um.dk/hu/menu/InfoDenmark/Gazdaság.](http://www.ambbudapest.um.dk/hu/menu/InfoDenmark/Gazdasag)
- [Int. 11]: A dán szövetkezeti modell <http://www.talaljukki.hu/index.php/article/articleview/858/1/3/>
- [Int. 12]: A sikeres EU tagság integrációs (belső) tényezői. A KAP reformjának esélyei és hatása a magyar agrárgazdaságra. Vitaanyag 2007. jan. www.vki.hu/kulkapcs/KAP.pdf
- [Int. 13]: Új Magyarország Vidékfejlesztési Program. <http://www.szilberhorn.com/uj-magyarorszag-vidékfejlesztési-program.html>

- [Int. 14]: Mezőgazdasági alapadatok. A magyar mezőgazdaság és élelmiszeripar számokban 2007. <http://www.fvm.hu/doc/upload/200711/magyarmezszamokban2007b.pdf>
- [Int. 15]: A kölcsönös megfeleltetés (cross compliance) rendszere <http://www.pointernet.pds.hu/ujsgok/agrargazat/2006/10/20070122185732360000001530.html>
- [Int. 16]: Védett és érzékeny természeti területek mezőgazdálkodásának alapjai. ÁNGYÁN J. <http://www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b10103/ch06s05.htm>
- [Int. 17]: Facts and Figures about Denmark. <http://www.um.dk/en/servicemenu/Publications/FactSheets/>
- [Int. 18]: Denmark – Production and Communications – Agriculture: <http://www.um.dk/Publikationer/UM/English/Denmark/kap2/2-3.asp>
- [Int. 19]: A dán Királyi Nagykövetség Honlapja. <http://www.skandinavhaz.hu/danvazio/dania.html>
- [Int. 20]: Denmark in Figures http://www.dst.dk/asp2xml/puk/udgivelser/get_file.asp?id=11111&sid=dod2
- [Int. 21]: KSH Mezőgazdaság. <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/mezo/mezo06.pdf>

JUDIT BEKE

The Experience of Agricultural Policy: a comparison of the agricultural results of Denmark and Hungary

The aim of this study was to analyse how two different Member States, Denmark and Hungary, adapt to changes in agricultural policy. I deal with the question of the European Union's multifunctional agricultural reform process which aims to increase food production, reform the CAP to preserve the environment, the landscape and rural life and in addition, adapt the agricultural sector to market needs and market signals.

In contrast to Denmark, Hungary has to face structural, organisational and financial issues. Instead of price support, competitiveness, structural changes and sustainable development should be emphasised in Hungary. The aim of this comparative study is to summarize the results and draw some conclusions to highlight the importance of developing a sustainable agricultural policy in Hungary based upon the lessons of the Danish model and adopting Denmark's example.